

İslam SADIO

Filologiya elmləri doktoru

AMEA Folklor İnstitutu “Folklor və yazılı ədəbiyyat”

şöbəsinin elmi işçisi

E-mail: islamsadiq1953@yahoo.com

ALMAS İLDIRIM YARADICILIĞINDA FOLKLOR MOTİVLƏRİ

Açar sözlər: Almas İldırım, folklor, motiv, bəhrələnmə

FOLKLORE MOTIFS IN ALMAS YILDIRIM WORK SUMMARY

The work of the 20th century Azerbaijani poet Almas Yildirim is very rich in folk sayings and expressions, motifs of oral literature. The poet used from them with great skill. Recently, a lot of research has been done and articles have been written about the work of Almas Yildirim. But none of them touched the folklore motifs in the poet's work. In this article for the first time, was investigated the poet's using of folk literature.

Key words: Almas Yildirim, folklore, motif, using

ФОЛЬКЛОРНЫЕ МОТИВЫ В ТВОРЧЕСТВЕ АЛМАСА ИЛДЫРЫМА РЕЗЮМЕ

Творчество Азербайджанского поэта, проживающего XX веке Алмаса Илдырыма очень богат с народными выражениями и крылатыми словами, мотивами устной литературы. Поэт их позаимствовал и использовал с высоким мастерством. За последние годы о творчестве Алмаса Илдырыма проведены достаточных исследований, написаны статьи. Но не в одном из них не был затронут к фольклорным мотивам в творчестве поэта. В данной статье впервые исследовано питание Алмаса Илдырыма от народной литературы.

Ключевые слова: Алмас Илдырым, фольклор, мотив, питание

Müstəqillik illərinə qədər adını eşitmədiyimiz, şeirlərini oxumadığımız, kimliyini bilmədiyimiz, Vətən yangısını duymadığımız Almas İldırım ötən əsrin 30-cu illərində ədəbiyyata gəldi və bu elə-belə, adi, sıradan bir gəliş olmadı. Adam var ki, onun gözünü həyat açır. Almas İldırım anadan gözüaçıq doğulmuşdu. Onun duyumu, düşüncəsi, uzaqgörənliyi yaşına uyğun gəlmirdi. Bəlkə də onu Tanrı göndərmişdi ki, bolşeviklərin bu xalqın boynuna taxdıqları boyunduruğu, qollarına vurduqları qandalı qırıb-atmağa çağırınsın. Onun poeziyası azadlığı əlindən alınmış, Vətəni tapdalanmış, ölkəsi talanmış bir millətin susmayan harayı idi. Şairin bütün şeirləri bu harayla, bu bağırtıyla yəğrulmuşdur.

Almas İldırım ötən əsrin 30-cu illərində çox gənc yaşlarından öz yaradıcılıq yolunu doğru seçmiş, xalqın, millətin yoluna işıq salan bir ulduz kimi parlamışdır. Onun yaradıcılığını səciyyələndirən iki mühüm xüsusiyyət var:

1. Almas İldırım alovlu vətənpətvərdir. Onun Vətən sevgisi, millət yangısı həyatda qazanılmayıb, ruhundan, canından, qanından süzülüb gəlirdi. Bu sevgi onun damarlarındakı qanla birgə axırdı. Bəlkə də o qan özü sevgi idi;

2. Almas İldırımın poeziyasının dili son dərəcə saf, təmiz, axıcı, oynaq və aydındır. Deməli, Almas İldırım dil seçimində də yolundan sapmamış, başqa təsirlərə düşməmiş, xalq üçün yazdığını bilərək xalqın bulaq suyu kimi duru və təmiz dilində yazıb-yaratmışdır.

Almas İldırım bir səs kimi xalqın bağrından qopmuşdu. Həmişə xalqı ilə nəfəs alıb, onun şirin dilində yazıb yaratmaq yolunu tutub. Onun şeirləri xalq ifadələriylə, hikmətli deyimlərlə, sözlü ədəbiyyatdan süzülüb gələn motivlərlə zəngindir. Həm də bu zənginliyi şair öz poetik süzgəcindən keçirib misraların içində elə ustalıqla əridib ki, onları ilk baxışda görmək, duymaq çətin olur. Ancaq bunlar ilk baxışda belədir. Onun şeirlərinin mayasına hopmuş Vətən sevgisinin, milli yanğısının poetik təsirini, biçimliliyini, gözəlliyini birə min qat artıran bu fikirlərə şairin bənzərsiz xalq deyimlərindən tikib geyindiriyi dondur. Gözəl fikri gözəl dillə deyəndə daha da gözəl olur. Almas İldırımın şeirlərində nidalar xüsusilə çoxdur. Oy, ey, hey nidalarını şair elə böyük ustalıqla, yerində işlədir ki, bunlar onun demək istədiyi fikri, içini göynədən ağrı-acını qat-qat gücləndirir, sözün təsirini artırır:

Könlümə tək Kəbə yaptım səni mən,
Sənsiz nədəm qürbət eldə günü mən.
Sənsiz nədəm Allahı mən, dini mən,
Azərbaycan, mənim tacım, taxtım oy!
Oyanmazmı kor olası baxtım oy! (5, s.118)

Bu şeirin son misralarındakı “oy” nidasını götürüb yerinə hansı sözü qoymaq olar ki, şairin ürək yanğısını, harayını, çağırışını indiki qədər güclü, təsirli və gözəl ifadə etsin? Elə bir söz yoxdur. “Oy” nidasından ana və nənələrimiz ağı deyəndə çox istifadə edirlər. Onlar bayatını çağırandan sonra onu “oy” nidası ilə bitirirlər. “Balam, oy”, “anam, oy”, “dədəm, oy” nidalarını ağı deyənlərin dillərindən tez-tez eşitmək olur. Koroğlunun Bağdadda döyüş öncəsi söylədiyi bir şeiri “Hoydu, dəlilərim, hoydu” misrası ilə başlayır:

Hoydu, dəlilərim, hoydu,
Yeriyin meydan üstünə.
Havadakı şahin kimi
Tökülün al qan üstünə. (7, s. 158)

Bu şeirdə “hoydu” nidasını əvəzləmək üçün elə bir söz tapmaq mümkün deyil ki, onun işlənməyi şeirin döyüşə çağırış ruhunu, deyimlərin emosional təsirini zəiflətməsin. “Hoydu” nidasının işlənməyi və təkrarlanması şeiri eşidən insanın qanını coşdurur, ruhuna bir döyüş eşqi, həvəsi hopdurur. “Hey” nidası da Almas İldırımın şeirlərində tez-tez işlənmişdir:

Kimsə bilməz Tanrıdağın yaşını,
Duman almış Altayların başını.
Uçurmuşdur başdan dövlət quşunu,

Sərvətinə üz çevirmiş zaman hey!
Qoca türkün düşdüyü dərd yaman hey!

Xarab olmuş Buxarası, Başkəndi,
Matəm tutmuş Səmərqəndi, Daşkəndi.
Kəndi söylər, tökər gözdən yaş kəndi,
Nə ozan var, nə yazan, nə şaman hey!
Qoca türkün düşdüyü dərd yaman hey!

Azərbaycan dərd içində boğulmuş,
Sevənləri diyar-diyar qovulmuş.
Ağla, şair, ağla, yurdun dağılmış,
Harda qopuz, harda qırıq kaman, hey!
Harda böyük vətən, harda Turan hey! (2, s.133-134)

Bu şeirdəki “dövlət quşu” deyimi də xalqdan gəlir. Şair “Uçurmuşdur başdan dövlət quşunu” misrasıyla Azərbaycanın öz dövlət müstəqilliyini itirdiyinə, yenidən Rusiyanın müstəmləkəsinə çevrildiyinə işarə vurmuşdur. “Hey” nidası da yazılı şeirimizə sözlü ədəbiyyatdan gəlmişdir. Aşıq şeirində bu nida çox işlənmişdir. Aşıqlar qəhrəmanlıq havaları üstündə şeir oxuyanda çox zaman ayaqlarını yerə burub uca-dan, zil səslə “hey” deyirlər. Qurbaninin “Gəncə hey” qoşması buna gözəl nümunədir:

Könül qalxıb Bərdə sarı yeridi,
Orda bir ölkə var, adı Gəncə hey!...
Gözəlləri, məhəublari, xublari
Olar batıb malü-mülkə, gəncə hey!... (4, s. 35)

Qurbaninin başqa bir qoşması da “Canım hey” rədifli üstündə düzülüb-qoşulub və “Hey” nidasının hər dəfə təkrarı şeirə xüsusi gözəllik və səsləniş verir:

Köç-köç oldu, köçdü ellər, obalar,
Bayqudan viranda qalan canım hey!
Çaylar coşdu, yollar işləməz oldu,
Gəmissi girdabda qalan canım hey! (4, s. 54)

Bu nidaya “Dədə Qorqud” dastanının əksər boylarında rast gəlinir. Dastanın bir neçə boyu “Xanım, hey!” nidasıyla başlayır. Bu nida ilə Bayandur xana, yaxud Qazan xana müraciət olunur (6, s. 72, 87, 95, 109, 115). Bəzi boylar isə “Xanım, hey!” nidasıyla bitir (6, s. 124, 133, 142, 152, 159). İstər boyların başlanğıcında, istərsə sonunda “Hey” nidası “Xan” sözünə qoşulub ona edilən müraciətin intonasiyasını gücləndirir. “Hey” nidası müraciəti adiliyindən çıxarıb ona xüsusi məna çaları qazandırır. Dastanın “Müqəddimə”sində Dədə Qorqudun dilindən söylənmiş hikmətli deyimlərin sonunda da “hey” nidası işlənmişdir. “On otuz on yaşınız dolsun, haqq sizə yaman göstərməsin, Dövlətiniz payəndə olsun, xanım hey!” (6, s. 15) və “Ol öydüyüm yuca tanrı dost oluban mədəd irsin, xanım hey!” (6, s. 16) deyimlərində bunu aydın görürük.

Bu nida dastanın ayrı-ayrı boylarında qəhrəmanların dilindən də işlənmişdir. Qanturalı özünün qırx yoldaşına üz tutub deyir:

–Hey qırx eşim, qırx yoldaşım! Niyə ağlarsız! Qolça qopuzum götürün öyün məni! – dedi (6, s. 99).

–Hey qırx eşim, qırx yoldaşım!

Qurban olsun sizə mənim başım! (6, s. 103).

Almas İldırım xalqdan götürüb işlətdiyi hikmətli deyimlərlə, frazeoloji ifadələrlə şeirlərini daha da gözəlləşdirmiş, fikrin poetik tutumunu ağırlaşdırmış, dilinin axıcılığını, oynaqlığını təmin etmişdir. “Xəmiri yoğrulmaq” ifadəsinə xalqın danışığında çox rast gəlinir. “Bu xəmir çox su aparacaq”, “filankəsin xəmiri nurla yoğrulub”, “filankəsin xəmiri pisləklə yoğrulub” kimi onlarla ifadələr bu qəbildəndir. Almas İldırım bir şeirində öz xəmirinin göz yaşıyla yoğrulduğundan yazır ki, təkəcə misranın yox, bütövlükdə bəndin poetik tutumu onun xəmirinin göz yaşıyla yoğrulmasındadır:

Nərdə məni gül qoynunda doğuran,
Xəmirimi göz yaşıyla yoğuran.
Beşiyimdə “layla balam”çağırın,
Azərbaycan, mənim baxsız anam, oy!
Nəçə bir il həsrətində yanam, oy! (2, s.1 4)

Bu bənddəki “gül qoynunda doğuran”, “Xəmirimi göz yaşıyla yoğuran” və “Beşiyimdə “layla balam”çağırın” misralarının üçü də xalqdan götürülmüş, şeirin qəlibinə, ruhuna uyğun yenidən biçimlənərək özəlləşdirilmiş və daha da gözəlləşdirilmişdir. Ümumiyyətlə, Almas İldırımın şeirlərindəki xalq deyimləri xəncərin qaşına bənzəyir. “Qəlbinə dağ çəkmək” deyimini Almas İldırım “Dağlar” şeirinin birində çox böyük ustalıqla və yerində işlətdiyinə görə, nəinki misra, bütövlükdə bənd gözəl səslənir:

Çəkilməmiş qəlbinə əskidən min dağ,
Titrəyir eşqini anan hər dodaq.
Yayılr şikəstə səsləri dağ-dağ,
Nə söylər bu qərrib dillər, a dağlar. (2,s. 51)

Bu şeirdə üç dənə ayrı-ayrı anlamlarda işlənmiş dağ sözü var. Bu dağın biri Azərbaycandır. Şeirin rədifi kimi təkrarlanan “a dağlar” məhz odur. Azərbaycandan ayrı düşüb onun həsrətini çəkən şair “Nə söylər bu qərrib dillər” deyəndə yalnız vətənə üz tuta bilərdi. Misradakı “qərrib” sözü bu fikri söyləməyə tam əsas verir. İkinci dağ Azərbaycanın qəlbinə çəkilib və birinci misrada şair buna işarə vurur. Üçüncüsü sözün həqiqi anlamındaki dağdır. Azərbaycanın bağrından qopan şikəstə səsləri dağ-dağ yayılıb əks-səda verir. Bu şeirdəki “Dağlar” rədifinin Azərbaycan olduğunu şair ikinci misrada bizə anlatmışdır. Yalnız Azərbaycanın eşqini ananların dodaqları titrəyir. Azərbaycanı sevənləri diyar-diyar qovurlar. Yalnız Azərbaycanı sevənlərə Azərbaycanda göz verib, işıq vermirlər. Azərbaycanda yalnız Azərbaycanı sevməyənlər öpülüb göz üstə qoyulurlar. Xalq arasında bir deyim var: “Yaman günün ömrü az olar”. Bu fikir Koroğlunun bir şeirində də ifadə olunmuşdur:

Keçər dövran, belə qalmaz,
Şad ol, könül, nə mələlsan?!
Dəlilərim salam almaz,
Şad ol, könül, nə mələlsan?! (7, s.183)

Bu şeirdəki “Keçər dövran, belə qalmaz” mısrası “Yaman günün ömrü az olar” xalq deyiminin sinonimidir. Onlar yalnız deyimcə bir-birindən fərqlənir. Həmin deyimi Almas İldırım da “Nə olurdu” şeirində çox böyük ustalıqla işlətmişdir.

Mən nə bilim, bu qürbət
çəkilməyə nazi var,
Qəmlərimi yaza-yaza
ömür keçdi, gün bitdi.
Mən dərdi yox edək derkən...
dərdlər məni əritdi...
Vurma, könül, vurma, əlbət
bu qışın bir yazı var.
Bu qara gün keçicidir,
bir gün bitər, inləmə...
Baxçamızda sarı bülbül
yenə ötər, inləmə... (2, s. 42)

Almas İldırım da Koroğlu kimi könlünə üz tutur, ona təsəlli verir, onu əmin edir ki, “bu qara gün bir gün bitər”, “bu qışın bir yazı gələr”. Bu iki şeirdəki fikirlər də, onların ifadəsi də bir-birilə yaxından səsləşir.

Şairin şeirlərində “zəncir çeynəmək” (Atılıb fırtınadan fırtınaya çeynə, zəncirini qır), “qan qusmaq” (Məni bu yoldan etməz, hökmünlə qan qusduğum), “səsinə səs vermək” (Hardasan, ay nazlı yurd, səs ver mənim səsimə), “ürəyi yerindən qopmaq” (Mən yurdumu andıqca dərindən, Qəlbim qopuyor sanki yerindən), “daşdan səs çıxdı, ondan səs çıxmadı” (Səslənsəydim səs çıxardı hər daşdan), “üzü qara çıxmaq” (Mən bilirəm, sonunda çıxmam üzüm qaralı), “taxtın tarac olsun” (Onu məndən alanın düşsün atəş taxtına), “qadan alım”, “qadan mənə gəlsin” (Qəlbimə salmaq üçün qadasını al da gəl) kimi onlarla xalq deyimləri, alqış və qarğışlar ya olduğu kimi, ya da dəyişdirilərək işlənmişdir. Bütün bunlar onun şeirlərini şirinləşdirmiş, fikrin obrazlı ifadəsini daha da gücləndirmişdir. Almas İldırımın şeirlərində “nazlı yurd”, “könlümün tək Kəbəsi”, “ey müşfiq ana”, “başımın tacı” kimi deyimlər də var ki, bunlar onun öz könlündən, içindən süzülüb gələn orijinal deyimlər olub, şairin vətən sevgisinin böyüklüyünü ifadə edir.

Bizim belə bir bayatımız var:

Əzizinəm, Salyana,
Dara zülfün sal yana.
Necəsən bir ah çəkəm,
Kür quruya, sal yana.

Bu bayatıdakı fikirlər Almas İldırımın bir şeirindəki “Bir ah çəksəm çalxanar, dağlar qopar yerindən” mısrası ilə necə də yaxından səsləşir. Xalqın ahı “Kürü qurudub, salı yandırır”, şairin ahı “dağları yerindən qopardır”. Bu bayatı xalq arasında çox geniş yayıldığına və Almas İldırımın ağız ədəbiyyatına dərinədən bələd olduğuna söykənib şairin bayatıdan ustalıqla bəhrələndiyini söyləyə bilərik.

Almas İldırımın yaradıcılığında dağ obrazının xüsusi yeri var. Şairin ona yaxın şeiri “Dağlar” rədifi üstündə düzülüb-qoşulmuşdur. Dağlar sözlü ədəbiyyatın əzəli və əbədi mövzularından biri olub. Türk ağız ədəbiyyatında dağ mövzusu geniş yer tutur. Nazif Qəhrəmanlı doğru olaraq yazır ki, “folklorda, xüsusən aşiq yaradıcılığında dağlar həmişə insanların sığınacağı, güc və qüvvət aldığı təbiət guşəsi olub” (8, s. 152). Ancaq dağları bunlarla məhdudlaşdırmaq olmaz. Dağlar ucalıq, vüqar, əzəmət, mərdlik, igidlik, basılmazlıq, əyilməzlik rəmzidir. Alı kişi Koroğlunun yurdu kimi ona görə Çənlibeli seçmişdi ki, o dağlarla dövrələnmişdi. Çənlibeli də, Koroğlunu da həmin dağlar qoruyacaqdı. Koroğlu dağları özünə qardaş bilirdi. Deməli, Koroğlu dağlara qardaşı qədər inanır, onlara güvənirdi.

Dağlar deyəndə həm də vətən göz önünə gəlir. Türk folkloru dağlarla bağlı düzülüb-qoşulmuş örnəklərlə olduqca zəngindir. Yüzlərlə bayatımız, atalar sözü və məsəllərimiz, əfsanə və rəvayətlərimiz var ki, dağlara həsr edilib. “Kitabi-Dədə Qorqud”da Qazlıq dağı, Ala dağ adlarına çox rast gəlinir. Koroğlunun dağlar rədifli qoşması Azərbaycan aşiq yaradıcılığında dağlar haqqında ilk şeirdir. Bunları deməkdə məqsədim dağlar mövzusunun yazılı ədəbiyyata sözlü ədəbiyyatdan və aşiq yaradıcılığından gəldiyini anlatmaqdır.

Şeir bir çox hallarda bağlı boğçaya bənzəyir. Onun içindəkiləri gözlə görmək olmur. Göz görünənləri görmək üçündür, görünməyənləri yox! Ona görə, boğçanı əllə yoxlayırlar ki, görsünlər onun içində nə var?! Bu hissdi, duyğudu, gümandı. Səni aldada da bilər, aldatmaya da. Düz də ola bilər, yalan da. Boğçanın açılmasına icazə verilmirsə, onun içindəkini görmək üçün gözlərini yummalısən. Çünki açıq gözlə görünməyənləri yalnız belə görmək olur. O qabiliyyət də hər adama verilmir. Almas İldırımın şeirlərinin çoxu bağlı boğçaya bənzəyir. Şair rəmzlərlə danışmağı sevir. Rəmzlə nəyə işarə vurulduğu çox zaman mısraların üst qatında görünür. Deməli, alt qatlara enmək lazım gəlir. Onu da bacarmaq lazımdır. Bu adi bacarıq yox, fitri istedadıdır, Tanrı vergisidir! Almas İldırımın dağlara həsr olunmuş şeirlərinin bir neçəsi qoşmadır. Həm də bu şeirlərdəki dağların bir neçəsi məhz Vətənin rəmzidir:

Zirvəndə oynayan rüzgarlar acı,
İllərlə görünməz başının tacı.
Anlat ki, dərdinin nədir ilacı,
Nədir bu dumandan tüllər, a dağlar? (2, s. 51)

Almas İldırımın bu və digər dağlar rədifli şeirləri Koroğlunun, Aşiq Ələsgərin eyni adlı şeirlərilə təkcə qoşma olduğuna görə yox, sözlərin düzümünə, dilinin

şirinliyinə, axıcılığına, fikrin aydınlığına görə də yaxından səsleşir. Ancaq Almas İldırımın qoşmasını digərlərindən fərqləndirən çox mühüm bir cəhət də var. Şairin yuxarıda bir bəndini verdiyim şeirindəki dağlar məhz Azərbaycandır. Şair dağ obrazı altında Azərbaycanın dərdlərini, düşdüyü halı, başından əsən acı yelləri qələmə almışdır. Azərbaycanı rus ordusu işğal edib, onun başı üstündə şimal küləyi əsir. Şair “Zirvəndə oynayan rüzgarlar acı” deyəndə buna işarə vurur. Azərbaycanın başının tacı azadlıqdır. İndi Azərbaycan azad deyil, işğal olunub, əsarət altındadır. “İllərlə görünməz başının tacı” misrasında şair bizə bunu anladır. Üçüncü və dördüncü misralardakı sətiraltı fikrin açılması daha maraqlıdır. Dağların nə dərdi ola bilər ki, şair onun əlacını soruşsun?! Şair dərdinin əlacını soruşduğu dağ da Azərbaycandır. Dördüncü misraya baxın. Duman dağın yaraşığıdır, başının örpəyidir. Dağın dumanı şairi heç vaxt heyrətləndirə bilməzdi. Onu heyrətləndirən Azərbaycanın başı üstünü bürümüş və gündən-günə sıxlaşan, sıxlaşdıqca qaralan buludlardır. O dumanları şimal küləyi gətirib Azərbaycana, yəni onlar Azərbaycanın öz dumanları deyil. Şairi heyrətləndirən də şimal küləyinin gətirdiyi o qara dumanlardır. Şair üçüncü misrada “dərdinin nədir əlacı” deyəndə də məhz o dumanları Azərbaycanın başı üzərindən necə qovmaq haqqında düşünür.

Almas İldırım aşiq üslubunda düzülüb-qoşulduğu apaydın sezilən bir qoşmasında Vətəni gülşənə bənzədir və onun bircə qönçəsini dərmədiyinə yanır. Vətəni bağçaya bənzədir, onu yellərin döydüyünü, bircə meyvəsini görmədiyini ürək ağrısıyla dilə gətirir:

Gülşən yaptım, güllərini yel aldı,
Bir tək qönçəsini dərmədim, a dost!
Bir bağça saldırdım, gəldi yel aldı,
Bircə meyvəsini görmədim, a dost! (2, s. 41)

Şairin “gülşən yaptım”, “bağça saldırdım” dedikləri vətəni Azərbaycandır. Onun güllərini tökən yel şimal küləyi, rus istilasıdır. Dost deyə üz tutduğu, dərdini söylədiyi, kömək umduğu sözsüz ki, Türkiyədir!

Almas İldırımın “Dağlar” rədifli ona yaxın şeiri var ki, onların çoxusu qoşma şəklindədir. Bundan başqa, onun “Gözəlim”, “Bilmirəm”, “Əlvida”, “Olsam” şeirləri də qoşma şəklində düzülüb-qoşulmuşdur. Bu şeirlər təkçə şəklinə görə yox, misraların ərişinə-argacına, sözlərin düzümünə, dilinin axıcılığına, fikrin ifadəsinə, bütövlükdə xalq nəfəsilə yoğrulduğuna görə aşiq qoşmalarıyla yaxından səsleşir və şairin ağız ədəbiyyatından necə böyük ustalıqla bəhrələndiyini açıq-aydın göstərir.

Almas İldırım ağız ədəbiyyatını kitablardan öyrənməmişdi. Bu fikri söyləməyə əsas verən odur ki, onun gənlik illərində, Azərbaycandan qaçmaq zorunda qaldığı vaxtlarda bizim ağız ədəbiyyatımız hələ təzə-təzə toplanmağa və nəşr olunmağa başlamışdı. Dastanlarımızdan yalnız “Koroğlu”nun Vəli Xuluf-lunun toplayıb tərtib etdiyi dörd qolu işıq üzü görmüşdü. Aşiq yaradıcılığının da hələ çox az bir qismi çap olunmuşdu ki, onlar dəryada damlaya bənzəyirdi. Məsələn,

“Səba yelindən yara salam söyləmək” fikrinə aşiq yaradıcılığında çox rast gəlinir. Yəhya bəy Dilqəm deyir:

Ərizə yazaram səba yelinnən,
Ərizəm canana yetişirmola?
Fələk məni tərki-vətən eylədi,
Nazlı yar əhvalım soruşurmola? (4, s. 183)

Almas İldırım da Türkiyədən-Elazığdan Azərbaycana yellər vasitəsilə salam göndərir və o salamın Bakıya, göy Xəzərə çatıb-çatmayacağını dəqiq bilmir, şübhələr içində qalır:

Salam desəm, rüzgar alıb gətirsə,
Ağrı dağdan Alagözə ötürsə,
Gur səsimi göy Xəzərə yetirsə,
Hökm etsə, bu sərsəm gediş dursa, oy!

Aşiq şeirində sevgilinin, yarım ya özü, ya üzü, ya da qaş Kəbəyə, Kəbə küncünə bənzədilir. Dirili Qurbani də deyirdi:

Sevgilimin qaş Kəbə küncüdü,
Mən öləndə kimlər ona yöncüdü?
Ağız süddü, diş dürr, dəhan incidi,
Sərraf mənəm, zər almağa gəlmişəm. (4, s. 40)

Almas İldırım da sevgilim, nazlı yarım, gözəlüm deyə-deyə öydüyü Azərbaycanı “könlünə tək Kəbə yapmışdı”:

Könlümə tək Kəbə yaptım səni mən,
Sənsiz nədəm qürbət eldə günü mən.
Sənsiz nədəm Allahı mən, dini mən,
Azərbaycan, mənim tacım, taxtım oy!
Oyanmazımı kor olası baxtım oy! (2, s. 14)

Şeirin “Sənsiz nədəm Allahı mən, dini mən” misrasında şair deyir ki, Azərbaycansız qalmışamsa, Allahı, dini neyləyirəm”. Şair açıq söyləyir ki, mənim Allahım da, dinim də Azərbaycandır, onu da əlimdən alıblar. İndidən sonra Allahım da, dinim də əlimdən gedibdi. Onun bu fikri Aşiq Ələsgərin “Gedibdi” rədifli qoşmasının son bəndi ilə yaxından səsleşir:

İş sənə agahdı, qadir ilahi,
Eşq əlindən itirmişəm irahı.
Ələsgərəm, budu sözün kütahı,
Yar gedəli din-imanım gedibdi (3, s. 19)

“Şah İsmayıl” dastanında Ərəb Zəngi Şah İsmayılın yolunu kəsir. Şah İsmayıl “Yol ver, ərəb, yol ver, incitmə məni” deyərək ondan yol istəyir. Bu yol onu sevgilisinə qovuşdurmalıdır. Almas İldırım da öz sevgili yurdundan, nazlı Azərbaycanından ayrı düşüb. Ona qovuşmaq üçün yol istəyir:

Mənim imanım bir, eşqim, özüm bir,
 Bir çeşmədən axdım, qaynar gözüm bir.
 Türk oğlu türkəm mən, mərdəm, sözüm bir,
 Yol ver, yol ver, öz yurduma gedəm mən! (2, s. 132).

Bu şeir Türkiyədə yazılıb. Onun yolunu Azərbaycanı işğal edib, yenidən Rusiyanın təbəçiliyinə salan bolşeviklər kəsiblər. Təkcə onunmu yolunu kəsiblər? Əlbəttə, yox. Ümumiyyətlə, bolşeviklər Türkiyə ilə Azərbaycanın, bütün türklüyün yolunu kəşmişdilər. Şair də bu yolun açılmağını istəyirdi.

Şair başqa bir şeirində Altayların oğlu olduğunu, qəlbinə dağ çəkildiyini, doğulduğu torpağa bağlı qaldığını söyləyir, yabançıların onun bir daşına da göz dikməyini istəmədiyini dilə gətirir, o dağların başına qonmaq üçün “Yol ver, yol ver” deyərək haray qoparır:

Siz dəyməyin, ta qəlbimdən dağlıyam,
 Mən dünyaya ün verən Altayların oğluyam.
 O torpaqda doğmuşam, o torpağa bağlıyam,
 İstəməm bir yabançı göz diksin bir daşına,
 Yol ver, yol ver, qonayım o dağların başına.

Şeirin dördüncü misrasında yenə rus istilalarına, işğalçılara, birinci misrada isə onların şairin vətəninə işğal edib, qəlbinə dağ çəkdiklərinə işarə vurulur. Almas İldırımın yaradıcılığı rəmzlərlə olduqca zəngindir. Bu mövzunu Nazif Qəhrəmanlı araşdırdığına görə, onları təkrarlamağa ehtiyac yoxdur. Bircə onu deyim ki, yuxarıda da gördüyümüz kimi, dağlar bir neçə şeirdə Vətənin rəmzidir.

Almas İldırımın yaradıcılığında sözlü ədəbiyyatdan bəhrələnmələr də qabarıq şəkildə nəzərə çarpır. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında indiyə qədər bu mövzuya toxunulmayıb. Bu məqalə şairin yaradıcılığında sözlü ədəbiyyatdan bəhrələnmələrin, təsirlənmələrin araşdırıldığı ilk tədqiqat işidir. Əminəm ki, bu mövzu gələcəkdə daha geniş şəkildə öyrəniləcək, çünki buna ciddi ehtiyac duyulur.

ƏDƏBİYYAT

1. Almas İldırım. Dağlar səslənirkən. Bakı. 1930.
2. Almas İldırım. Qara dastan. Bakı. 1994.
3. Aşıq Ələsgər. Gözüm bir alagöz xanıma düşdü (Toplayanı İslam Ələsgər; tərtib edən Muxtar Qaradaşlı). Bakı. “Yazıçı”. 1993.
4. Azərbaycan aşıqları və el şairləri (Tərtib edən Əhliman Axundov). Bakı. 1983.
5. İslam Sadıq, Aslan Kənan. Qara taleyin dastanı / Almas İldırım-100. Bakı. 2009. S. 118-125
6. Kitabı-Dədə Qorqud (Tərtib edən Həmid Araslı). Bakı. 1978.
7. Koroğlu (Tərtib edən M.H.Təhmasib). Azərbaycan dastanları. Beş cildə. IV c. Bakı. 1969.
8. Qəhrəmanlı Nazif. Almas İldırım yaradıcılığında rəmzlər / Almas İldırım-100. Bakı. 2009. s. 149-155